

۳- آنان که به طریق برهان و فلسفه استدلالی توجهی ندارند و فقط تصفیة نفس می کنند و به شهودهایی دست یافته اند.

۴- آنان که هم در صور برهانی به کمال رسیده اند و هم به اشراق و عرفان دست یافته اند و بهترین دسته به حساب می آیند.

درس یازدهم : دوران متأخر

۱۲۶- متکلمین به چه کسانی گفته می شود؟

دانشمندان علم کلام، که به آن ها متکلمین می گویند، می خواستند از طریق عقل و استدلال از معارف دینی دفاع کنند.

۱۲۷- مهم ترین و مشهور ترین اثر فلسفی ملاصدرا چه نام دارد؟ الحکمة المتعالیه فی الاسفار اربعه، دایرة المعارف فلسفی ملاصدرا است این کتاب به اسفار مشهور است و در نه جلد به چاپ رسیده، با الهام از سفر چهار مرحله ای عارفان در چهار بخش اصلی تألیف و تنظیم شده است.

۱۲۸- سفر اول سالک، از خلق به حق، مطابق با کدام مبحث فلسفی حکمت ملاصدرا است؟ مباحث عمومی فلسفه

۱۲۹- سفر دوم سالک، با حق و در حق، مطابق با کدام مبحث فلسفی حکمت ملاصدرا است؟ مباحث مربوط به توحید و صفات الهی

۱۳۰- سفر سوم سالک، از حق به سوی خلق همراه با حق، مطابق با کدام مبحث فلسفی حکمت ملاصدرا است؟ افعال خداوند و ربوبیت و حکمت الهی

۱۳۱- سفر چهارم سالک، در خلق است با حق، مطابق با کدام مبحث فلسفی حکمت ملاصدرا است؟ علم النفس و مراحل شکل گیری آن تا رسیدن به مرحله معاد

۱۳۲- فلسفه ای که ملاصدرا بنیان نهاد چه نام داشت و نتیجه چه بود؟ حکمت متعالیه، نتیجه تکاملی دو مشرب گذشته، «فلسفه مشاء» و «فلسفه اشراق» و نیز انس دایمی ایشان با وحی الهی و قرآن کریم بود.

۱۳۳- میزان و ملاک فلسفی بودن یک متن یا سخن چیست؟ اولاً هر مبحثی طرح می شود به موضوع فلسفه، یعنی وجود و مسائل بنیادی مربوط به آن، مربوط باشد. ثانیاً متکی بر عقل و استدلال عقلی باشد، نه شهود قلبی و بیان نقلی و قرآنی.

۱۳۴- منابع حکمت متعالیه را نام ببرید؟

۱- فلسفه مشاء، به خصوص اندیشه های قوی و مستدل ابن سینا

۲- حکمت اشراق، اندیشه های شیخ شهاب الدین سهروردی

۳- عرفان اسلامی، به خصوص اندیشه های محی الدین عربی

۴- تعالیم قرآن کریم و احادیث منقول از رسول خدا و آیمه اطهار

۱۳۵- بنیادی ترین اصل فلسفی ملاصدرا چیست و بر سایر مباحث فلسفی او چه تأثیری گذاشته است؟

اصل اصالت وجود، بر سایر مباحث فلسفی او اثری عمیق گذاشته است و به آن ها رنگ و بوی اصالت وجودی بخشیده است. به همین جهت گاهی فلسفه صدرایی را «فلسفه اصالت وجودی» هم می خوانند.

۱۳۶- اصالت به چه معناست؟ به معنای «واقعی» است که در مقابل آن، ذهنی و غیر واقعی قرار دارد.

۱۳۷- مقصود ملاصدرا از وجود اصیل است، چیست؟

مقصودش این است که «وجود» امر واقعی است.

۱۳۸- اصالت ماهیتی ها از جمله میرداماد، «وجود» را ناشی از چه می دانستند؟

برخی از فیلسوفان از جمله میرداماد که استاد ملاصدرا بود، گفتند آن امر واقعی خارجی مصداق ماهیت است؛ یعنی آن چه واقعی است، ماهیت است نه وجود. پس اصالت با ماهیت است و وجود، صرفاً یک مفهوم انتزاعی ذهنی است.

اذهان عادی هم این نظر را بهتر می پسندید؛ آری این «انسان» (همان ماهیت) است که واقعی است، نه وجود.

۱۳۹- دیدگاه ملاصدرا درباره اصالت وجود یا ماهیت چه بود؟

ملاصدرا معتقد بود از میان این دو مفهوم، «وجود» است که اصیل و واقعی است و واقعیت خارجی، ما بازاء و مصداق وجود است. پس وجود اصالت دارد، نه ماهیت.

۱۴۰- وجود اندر کمال خویش جاری است تعیین ها امور اعتباری است. این بیت به کدام مفهوم فلسفی

اشاره دارد؟ اصالت وجود، اعتباریت ماهیت.

۱۴۱- اصل «وحدت وجود» به چه معناست؟

هستی یک حقیقت و یک واحد حقیقی بیش نیست. آن چه از کثرت در جهان مشاهده می کنیم، به معنای وجودهای مختلف و متکثر نیست، بلکه معنای دیگر دارد.

۱۴۲- که یکی هست و هیچ نیست جز او   وحده لا اله الا هو

این ترجیح بند هاتف به چه موضوعی اشاره می کند؟

این ترجیح بند هاتف یک ترجیح بند عرفانی است و عقیده عرفا را در «وحدت وجود» به تصویر ادبی می کشد. عارفان از دیر باز معتقد بودند هستی کی است و یک حقیقت است و کثرت های جهان اصالت ندارند.

۱۴۳- عارفان برای اثبات نظر خود درباره وحدت وجود بیشتر از چه روشی بهره می گرفتند؟ عرفا برای اثبات نظر خود کمتر به استدلال متوسل می شدند و بیشتر از طریق تشبیه و تمثیل به دیگران می رساندند. آنان می گفتند نسبت حقیقت وجود به کثرت هایی که می بینیم، مانند نسبت آب دریا به امواج است.

۱۴۴- ملاصدرا از چه طریق دیگری نیز می خواست وحدت وجود را اثبات و به دیگران برساند و کدام اصل فلسفی راه او را برای استدلال بر وحدت وجود باز و هموار کرد؟

ملاصدرا که خود از عارفان برجسته بود و این وحدت را نیز خود شهود کرده بود، می خواست که این حقیقت را با برهان فلسفی نیز اثبات نماید و به دیگران برساند. رسیدن به «اصالت وجود» راه او را برای استدلال بر «وحدت وجود» باز و هموار کرد.

۱۴۵- ملاصدرا از تلفیق کدام اصول فلسفی نتیجه گرفت که حقیقت، یکی بیش نیست و جایی برای تکثرواقعی درعالم وجود ندارد؟ اصل مغایرت وجود با ماهیت و اصل اصالت وجود

نکته مهم: اکنون ملاصدرا با سلوک عقلی و استدلالی خود به حقیقتی رسیده بود که عارفان با شهود دیده بودند.

۱۴۶- اگر حقیقت یکی است، بالاخره این کثرت ها، گر چه در حد موج و سایه باشد، از کجا نشئت می گیرد؟ مراتب داشتن وجود، (اصل تشکیک وجود) تبیین دقیق تعدد و کثرت در عالم است.

از نظر ملاصدرا با این که هستی یک حقیقت واحد است، اما این حقیقت واحد، دارای درجات، مراتب و شدت و ضعف است .

۱۴۷- منظور از «مراتب داشتن وجود» (اصل تشکیک وجود) چیست؟

وجود که حقیقت واحدی است، در تجلیات خود دارای ظهورات و مراتبی می شود و هر مرتبه ای از وجود، به میزان درجه وجودی خود، ظهور آن حقیقت واحد و یگانه است.

۱۴۸- محور فلسفه مشایی و اساس فلسفه اشراقی چیست و نقطه اتصال آن ها چه نام دارد؟

«وجود» محور فلسفه مشایی بود و «نور» که اساس فلسفه اشراقی بود به می رسند و یکی می شوند و هویت می یابند و این نقطه اتصال آن ها حکمت متعالیه یا فلسفه صدرایی نام دارد.

۱۴۹- دوره متقدم به کدام دوره گفته می شود و بزرگ ترین فیلسوف این دوره چه کسی می باشد؟ از آغاز ظهور اسلام تا قرن چهارم هجری دوره متقدم نام دارد و بزرگ ترین فیلسوف این دوره فارابی نام دارد.

۱۵۰- دوره میانه به کدام دوره گفته می شود و بزرگ ترین فیلسوف این دوره چه کسی می باشد؟ از قرن پنجم تا دهم را دوره میانه به حساب می آورند. ابن سینا در ابتدای این دوره طلوع کرده است.

۱۵۱- اصول اولیه حکمت متعالیه را نام ببرید؟

۱- اصالت وجود ۲- وحدت حقیقت وجود ۳- مراتب داشتن وجود

به سوالات زیر پاسخ کامل (تشریحی) دهید.

۱. اوضاع فلسفی را از نظر محدوده زمانی در چند دوره می توان تحلیل کرد؟ ۱. سه دوره: ۱. متقدم ۲. میانی ۳. متأخر

۲. هر کدام از دوران متقدم، میانی و متأخر مربوط به کدام محدوده زمانی است؟ اگر آغاز ظهور اسلام تا قرن چهارم هجری را دوره متقدم بدانیم، از قرن پنجم تا دهم را دوره میانه به حساب آوریم، قرن یازدهم تا عصر حاضر را نیز می توانیم دوره متأخر بدانیم.

۳. دوره متقدم به کدام دوره گفته می شود و بزرگ ترین فیلسوف این دوره چه کسی می باشد؟ از آغاز ظهور اسلام تا قرن چهارم هجری دوره متقدم نام دارد و بزرگ ترین فیلسوف این دوره فارابی نام دارد.

۴. دوره میانه به کدام دوره گفته می شود و بزرگ ترین فیلسوف این دوره چه کسی می باشد؟ از قرن پنجم تا دهم را دوره میانه به حساب می آورند. ابن سینا در ابتدای این دوره طلوع کرده است.

۵. رقیب فلسفه از ابتدای شکل گیری کدام علم بود؟ علم کلام

۶. متکلمین به چه کسانی گفته می شود؟ دانشمندان علم کلام، که به آن ها متکلمین می گویند، می خواستند از طریق عقل و استدلال از معارف دینی دفاع کنند.

۷. فلسفه در کجا بعد از ابن سینا از آماج انتقاد متکلمان تا حدودی در امان و زنده ماند و چگونه وارد مرحله جدید خود شد؟ در ایران پس از کشمکش های اجتماعی، که در پی حمله مغول پیش آمد، با آغاز حکومت صفویه، ایران به نوعی ثبات و پایداری رسید، همین امر سبب شد که در پایتخت صفویان یعنی اصفهان، علم و دانش رونق بگیرد و فیلسوفان بزرگی ظهور کنند و فلسفه وارد مرحله جدیدی شود.

۸. چند تن از فلاسفه مشهور دوران صفویه را نام ببرید؟ میرداماد. شیخ بهایی. میرفندرسکی. ملاصدرا

۹. ملاصدرا در اصفهان از محضر کدام اساتید بهره برد و تأثیر آن ها بر ملاصدرا چه بود؟ شیخ بهایی و ملاصدرا. تأثیر روش و مشرب این دو استاد بر ملاصدرا، روح و جان ملاصدرا را با ذوق و عرفان آشنا و دمساز کرد و در این دوره بود که ملاصدرا به درک جدیدی از علم و معرفت نائل شد

۱۰. بنیانگذار حوزه فلسفی اصفهان چه کسی بود و چه مشربی داشت؟ میرداماد. فیلسوف مشائی بود و می خواست حکمت مشاء را با حکمت اشراق در آمیزد و فلسفه مشائی را تفسیری اشراقی کند

۱۱. نقش و اهمیت حضور ملاصدرا در مدرسه خان شیراز چه بود؟ این مدرسه را به کانون اصلی علوم عقلی در ایران تبدیل کرد.

۱۲. کدام کتاب ملاصدرا دایره المعارف فلسفی است و شامل کدام نظرات ملاصدرا می شود؟ الاسفار الاربعه ایشان در این کتاب نظرات ابداعی و مستقل خود را تبیین می کند

۱۳. کدام کتاب ملاصدرا به شیوه اشراقی تدوین یافته و شامل کدام نظرات وی می باشد؟

شواهد الربوبیه. ملاصدرا نظرات اولیه خود را در این کتاب بیان داشته اند

۱۴. مهم ترین و مشهور ترین اثر فلسفی ملاصدرا چه نام دارد؟ الحکمة المتعالیه فی الاسفار اربعه، دایره المعارف فلسفی ملاصدرا است این کتاب به اسفار مشهور است و در نه جلد به چاپ رسیده، با الهام از سفر چهار مرحله ای عارفان در چهار بخش اصلی تألیف و تنظیم شده است.

۱۵. چهار سفری که عرفا برای رسیدن به کمال لازم می دانند را نام ببرید؟ ۱. سفر از خلق به حق (خدا)
۲. سفر با حق و در حق ۳. سفر از حق (خدا) به سوی خلق، همراه با حق است. ۴. سفر در خلق است با حق.

۱۶. سفر اول سالک را تعریف نمایید و مطابق با کدام مبحث فلسفی حکمت ملاصدرا است؟ در این سفر سالک می‌کوشد از طبیعت و عوالم ماورای طبیعت عبور کند و به حق واصل شود و میان او و خدا حجابی نباشد. مباحث عمومی فلسفه

۱۷. سفر دوم سالک را تعریف نمایید و مطابق با کدام مبحث فلسفی حکمت ملاصدرا است؟ در این سفر سالک می‌کوشد به کمک خداوند، سیری در اسماء و صفات خداوند نماید.

مباحث مربوط به توحید و صفات الهی

۱۸. سفر سوم سالک، را تعریف نمایید و مطابق با کدام مبحث فلسفی حکمت ملاصدرا است؟ در این سفر سالک به سوی خلق باز می‌گردد در حالی که به حق توجه دارد و همه چیز را مظهر و جلوه او می‌یابد. افعال خداوند و ربوبیت و حکمت الهی

۱۹. سفر چهارم سالک را تعریف نمایید و مطابق با کدام مبحث فلسفی حکمت ملاصدرا است؟ در این سفر سالک می‌کوشد به کمک حق مردم را هدایت کند و آنها را نیز سالک راه حق نماید.

علم النفس و مراحل شکل‌گیری آن تا رسیدن به مرحله معاد

۲۰. فلسفه ای که ملاصدرا بنیان نهاد چه نام داشت و نتیجه چه بود؟ حکمت متعالیه، نتیجه تکاملی دو مشرب گذشته، «فلسفه مشاء» و «فلسفه اشراق» و نیز انس دایمی ایشان با وحی الهی و قرآن کریم بود.

۲۱. میزان و ملاک فلسفی بودن یک متن یا سخن چیست؟ اولاً هر مبحثی طرح می‌شود به موضوع فلسفه، یعنی وجود و مسائل بنیادی مربوط به آن، مربوط باشد. ثانیاً متکی بر عقل و استدلال عقلی باشد، نه شهود قلبی و بیان نقلی و قرآنی.

۲۲. منابع حکمت متعالیه را نام ببرید؟ ۱- فلسفه مشاء، به خصوص اندیشه های قوی و مستدل ابن سینا ۲- حکمت اشراق، اندیشه های شیخ شهاب الدین سهروردی

۳- عرفان اسلامی، به خصوص اندیشه های محی الدین عربی

۴- تعالیم قرآن کریم و احادیث منقول از رسول خدا و ائمه اطهار

۲۳. اصول اولیه حکمت متعالیه را نام ببرید؟ ۱- اصالت وجود ۲- وحدت حقیقت وجود ۳- مراتب داشتن وجود

۲۴. بنیادی ترین اصل فلسفی ملاصدرا چیست و بر سایر مباحث فلسفی او چه تأثیری گذاشته است؟ اصل اصالت وجود، بر سایر مباحث فلسفی او اثری عمیق گذاشته است و به آن ها رنگ و بوی اصالت وجودی بخشیده است. به همین جهت گاهی فلسفه صدرایی را «فلسفه اصالت وجودی» هم می خوانند.

۲۵. اصالت به چه معناست؟ به معنای «واقعی» است که در مقابل آن، ذهنی و غیر واقعی قرار دارد.

۲۶. مقصود ملاصدرا از وجود اصیل است، چیست؟ مقصودش این است که «وجود» امر واقعی است.

۲۷. اصالت ماهیتی ها از جمله میرداماد، «وجود» را ناشی از چه می دانستند؟ برخی از فیلسوفان از جمله میرداماد که استاد ملاصدرا بود، گفتند آن امر واقعی خارجی مصداق ماهیت است؛ یعنی آن چه واقعی است، ماهیت است نه وجود. پس اصالت با ماهیت است و وجود، صرفاً یک مفهوم انتزاعی ذهنی است. اذهان عادی هم این نظر را بهتر می پسندید؛ آری این «انسان» (همان ماهیت) است که واقعی است، نه وجود.

۲۸. دیدگاه ملاصدرا درباره اصالت وجود یا ماهیت چه بود؟ ملاصدرا معتقد بود از میان این دو مفهوم، «وجود» است که اصیل و واقعی است و واقعیت خارجی، ما بازاء و مصداق وجود است. پس وجود اصالت دارد، نه ماهیت.

۲۹. چه عواملی سبب شد که ملاصدرا بحث اصالت وجود را مطرح کند و دیدگاه ایشان را در این زمینه تشریح نماید. مغایرت دو مفهوم وجود و ماهیت. ابن سینا پیش از ملاصدرا نظر داد که ما از هر شی خارجی، دو مفهوم «هستی» و «چیستی» م یا وجود و ماهیت را بدست می آوریم؛ مثلاً ما با مشاهده یک فرد انسانی، مفهوم «انسان» که یک ماهیت است و مفهوم «بودن» یا (همان وجود) را درک می کنیم. این دو مفهوم متغایر و متفاوتند. بعداً فلاسفه این سوال را مطرح کردند که شی خارجی واقعا و حقیقتاً مصداق کدام یک از این دو مفهوم است؟ ملاصدرا نظر داد که واقعیت خارجی، ما بازاء و مصداق وجود است. پس وجود اصالت دارد، نه ماهیت. او می گفت آنچه ما در خارج می یابیم، از آسمان و درخت و آب تا حیوان و انسان، همه مصداق وجودند؛ البته وجودهایی متفاوت و با نقص و کمالات متفاوت. ذهن انسان، وقتی به این وجودهای متفاوت نظر می کند، متناسب با تفاوت ها و خصوصیات هر کدام از آنها، تصورات و مفاهیمی از قبیل آسمان، درخت، آب، حیوان و انسان انتزاع می نماید و تفاوت آن وجودها را با این تصورات و مفاهیم و نام گذاری ها مشخص می سازد و الا آنچه در خارج است، وجود است. بنابراین، جهان، چیزی جز «وجود» و حقیقت وجود نیست.

۳۰. وجود اندر کمال خویش جاری است تعین ها امور اعتباری است. این بیت به کدام مفهوم فلسفی اشاره دارد؟ اصالت وجود، اعتباریت ماهیت.

۳۱. اصل «وحدت وجود» به چه معناست؟ هستی یک حقیقت و یک واحد حقیقی بیش نیست. آن چه از کثرت در جهان مشاهده می کنیم، به معنای وجودهای مختلف و متکثر نیست، بلکه معنای دیگر دارد.

۳۲. این ترجیح بند هاتف « که یکی هست و هیچ نیست جز او وحده لا اله الا هو »، به چه موضوعی اشاره می کند؟ این ترجیح بند هاتف یک ترجیح بند عرفانی است و عقیده عرفا را در «وحدت وجود» به تصویر ادبی می کشد. عارفان از دیر باز معتقد بودند هستی کی است و یک حقیقت است و کثرت های جهان اصالت ندارند.

۳۳. عارفان برای اثبات نظر خود درباره وحدت وجود بیشتر از چه روشی بهره می گرفتند؟ عرفا برای اثبات نظر خود کمتر به استدلال متوسل می شدند و بیشتر از طریق تشبیه و تمثیل به دیگران می رساندند. آنان می گفتند نسبت حقیقت وجود به کثرت هایی که می بینیم، مانند نسبت آب دریا به امواج است.

۳۴. ملاصدرا از چه طریق دیگری نیز می خواست وحدت وجود را اثبات و به دیگران برساند و کدام اصل فلسفی راه او را برای استدلال بر وحدت وجود باز و هموار کرد؟ ملاصدرا که خود از عارفان برجسته بود و این وحدت را نیز خود شهود کرده بود، می خواست که این حقیقت را با برهان فلسفی نیز اثبات نماید و به دیگران برساند. رسیدن به «اصالت وجود» راه او را برای استدلال بر «وحدت وجود» باز و هموار کرد.

۳۵. ملاصدرا از تلفیق کدام اصول فلسفی نتیجه گرفت که حقیقت، یکی بیش نیست و جایی برای تکثرواقعی درعالم وجود ندارد؟ اصل مغایرت وجود با ماهیت و اصل اصالت وجود. نکته مهم: اکنون ملاصدرا با سلوک عقلی و استدلالی خود به حقیقتی رسیده بود که عارفان با شهود دیده بودند.

۳۶. در دستگاه فلسفی ملاصدرا که مبتنی بر وحدت وجود است، کثرت مشهود در عالم چگونه تبیین می شود؟ مراتب داشتن وجود، (اصل تشکیک وجود) تبیین دقیق تعدد و کثرت در عالم است. از نظر ملاصدرا با این که هستی یک حقیقت واحد است، اما این حقیقت واحد، دارای درجات، مراتب و شدت و ضعف است.

۳۷. منظور از «مراتب داشتن وجود» (اصل تشکیک وجود) چیست؟ با ذکر تشبیهی که بیان کرده، شرح دهید. وجود که حقیقت واحدی است، در تجلیات خود دارای ظهورات و مراتبی می شود و هر مرتبه ای از وجود، به میزان درجه وجودی خود، ظهور آن حقیقت واحد و یگانه است.

در مقام تشبیه این حقیقت واحد مانند یک کانون درخشان است.

۳۸. محور فلسفه مشایی و اساس فلسفه اشراقی چیست و نقطه اتصال آن ها چه نام دارد؟ وجود» محور فلسفه مشایی بود و «نور» که اساس فلسفه اشراقی بود به می رسند و یکی می شوند و هویت می یابند و این نقطه اتصال آن ها حکمت متعالیه یا فلسفه صدرایی نام دارد.